

תקנת הרווקים: פרקים בתולדות ה'ביצה' הירושלמית

לפני כ-270 שנה, ביום ה' באייר תק"ט (אפריל 1749), נקראו גדולי החכמים הספרדים וראשי הישיבות בירושלים לפגישה. בפנים חמורות ודואגות הם דנו בתופעה שמעסיקה לאחרונה את תושבי ירושלים, כמו גם את תושבותיה. הדיון הסתיים בניסוח תקנה חמורה, ואפילו קצת מבהילה:

"בשבטי ישראל הודענו נאמנה, כי יש הסכמה עשויה בכל תוקף ההסכמות מזמן קדמון לקדושים אשר בארץ המה, על ענין הרווקים מבן עשרים שנה ולמעלה: לא יכול לדור בעה"ק ירושלם ת"ו [=תבנה ותכונן], שרוי בלא אשה. הנה בעת'ה [=בהלה (ע"פ ירמיה ח, טו)], ראה ראינו בעוה"ר [=בעוונותינו הרבים] הרווקים והפנוים פעה"ק [=פה עיר הקודש] ירוש' [לים] ת"ו, מבן עשרי' [ם] שנה ומעלה, שרויים בלא אשה ותולין הענין בבוקי סריקי [=בדברים בטלים], כי אין ידם משגת לצרכי החופה ולזון ולפרנס את אשתו, ומידי יום ביום באים מחו"ל, ומסורה בידינו אין אפוטרופסים לעריות [...] והזמן הקצוב נתנו לכל הרווקים היושבים פעה"ק מהיום, ה' לח' [ודש] אייר עד ר"ח [=ראש חודש] אלול, ראה יראה וישים כל מגמת פניו בתוך בתוך [!] הזמן הנז' [כר] לישא אשה, ואזי יוכל לדור פעה"ק כרצונו. ואם אין כח בידו, כי לא מצא מנוח לישא אשה, מחוייב הוא תיכף ומיד לצאת מפעה"ק, לבקש את חייו בחו"ל, והרשות נתונה לעיני העדה פקידי ירושלם ת"ו, לכל העובר על דברינו אלה, לגרשו מן הארץ ולרדוף אותו עד חרמה בכל מאמצי כחם, כפי ראות עיניהם, עד מקום שידם מגעת" (ספר התקנות, ירושלם תרמ"ג, דף מא ע"א-ע"ב).

ספר
התקנות

והכבדות ומנהגים הנוהגים פעה"ק ירושלים
ה' ע"י רבנים גאוני עולם לקדושים
אשר בארץ זיע"א .

נדפס מתוך כ"י ע"י הרבנים הגאונים מאחינו הספרדים
יצ"ו שנת ה'ר"ב פעה"ק ת"ו . ויען כי עתה אינם נמצא
העלתיו שנית לבית דפוס בתוספת מרובה מהרכה
מנהגים אשר נמצא בכתובים ביד הרב הגדול המפורסם
ראש ב"ד מקודש מוה"ר יעקב שאול אלישר
יצ"ו , ובאו איש במקומו [כזה] —
גם הוספתי התקנות אשר נתחדשו ע"י
רבני האשכנזים בעניני
החוקות בהשכמת
רבני הספרדים
יצ"ו .

הדפסתי

פעה"ק ירושלים תובכ"א

יואל משה בה"ם סאלאמאן

שנת תרמ"ג לפ"ק

ספר התקנות, בדפוס יואל משה סולומון (כך, זה המוכר מהשיר על פתח תקווה!), תרמ"ג (1882-1883).

מה חטאם של הרווקים הירושלמים, שנגזר עליהם גירוש, ואפילו רדיפה עד חורמה? ובכן, הנימוק נכתב בגוף ההודעה: בחורים צעירים רבים עולים לאחרונה לירושלים, ממש מדי יום, כדי ללמוד תורה בשיבותיה. יש להם 'תירוצים' - לבחורים הללו - שמצבם הכלכלי אינו מאפשר להם להקים בית ומשפחה, אבל "אין אפוטרופסים לעריות", כלומר רווקות מאוחרת היא גורם מועד לפריצת גדרי הצניעות המקובלים. ולא, עיר הקודש לא תוכל לסבול זאת.

החברה הירושלמית באותם ימים הייתה שמרנית במיוחד, ונישואין צעירים היו עניין שבשגרה. בנות נישאו על פי רוב עד גיל 12 ובנים עד גיל 13-14. כך למשל העיד אברהם גרינבאום, יהודי מגרמניה שביקר בירושלים ב-1885:

"אתמול התוודעתי מקרוב לכמה צעירים, ומצאתי שכבר נערים בגיל 13 נשואים, ולעתים עוד לפני כן. צבטתי נער אחד בלחיו, וביקשתיו להראות לי הדרך, וכן עשה. בדרך שאלתיו למקום לימודיו, ועל כך השיב לי שלומד באורח פרטי, כיוון שהוא נשוי (כשהתעניינתי בכך יותר מאוחר,

מצאתי שיש רבים כאלה). הוא היה אפילו כבר מסוכסך עם אשתו" (מ' אליאב, "מסע לירושלים בשנת תרמ"ה", סיני, סז [תש"ל], עמ' קנז).

מלבד החשש לפריצות חברו לתופעת הנישואין המוקדמים סיבות נוספות: הקושי הרב של הורים עניים לשאת בכלכלת ילדיהם, הזכאות לקבל כספי תמיכה ('חלוקה') לזוג נשוי ותמותת הילדים הגבוהה ש'עודדה' ילודה מהירה כדי להספיק ולהעמיד את צאצאי הדור הבא. זהו הרקע לדאגתם העמוקה של רבני ירושלים לתופעת ריבוי הרווקים ה'זקנים', שכבר הגיעו לגיל 20 ועדיין, רחמנא לצלן, לא ממהרים להתחתן.

חמונה יהודית בירושלים. באדיבות מוזאון חצר היישוב הישן ברובע היהודי.

כיוון שבין קוראי הבלוג הזה יש לא מעטים, וגם לא מעטות, שכבר חצו את גיל ה-20 ועדיין נאחזים "בבוקי סריקי" ולא מצאו את שאהבה נפשם, ואני מניח שהם נעים כעת בחוסר נוחות מול המסך, אני מזדרז לפרסם הודעת הרגעה. פוסקי הדורות האחרונים התירו את קללת הקדמונים וביטלו את תקנת הרווקים, כפי שכתב הרב עובדיה יוסף:

"והן עתה עינינו הרואות כמה בחורי חמד הלומדים בישיבות, ועוד בחורים אחרים יראי ה', מבן עשרים שנה ומעלה, אשר לא השיגה ידם לישא אשה, ודרים בעה"ק [=בעיר הקודש] ירושלים, ואין פוצה פה ומצפצף [כלומר, אין המערער על כך]. ונועדתי יחד עם ידידי הגאונים רבי יהודה צדקה זצ"ל, ולהבדיל בין החיים רבי בן ציון אבא שאול שליט"א [שניהם ראשי ישיבת פורת יוסף, בה למד הרב עובדיה יוסף], ודנתי עמהם על דבר ההסכמה הנ"ל, ושאפי' [לן] לא פשטה עתה התקנה הנ"ל ברוב ישראל אשר פעה"ק ירושלים, מכל מקום צריך ב"ד [=בית דין] קטן לבטלה

[...] והסכמנו פה אחד במותב תלתא כחדא [=במושב שלושה יחד] בביטול ההסכמה הנ"ל. כדי שלא תהיה ההסכמה שנעשתה מפי גאוני ירושלים לפוקה ולמכשול לבחורים רווקים שלא הצליחו עדיין למצוא עזר כנגדם [...] ואילו היו חיים עמנו הגאונים המסכימים, והיו רואים שבדורנו אין אפשרות לעמוד בה, לא היו גוזרים כן. ועל כל פנים כיוון שלא פשטה תקנתם אפילו בית דין קטן יכול לבטל" (הרב עובדיה יוסף, שו"ת יביע אומר, ח"ז יו"ד סי' יד).

ובכן, אפשר לנשום לרווחה. אף רווק לא יגורש מירושלים בראש חודש אלול הקרוב. ובכל זאת נאחל לכל המעוניין והמעוניינת מציאת זיווג הגון, בקרוב ובמהרה, אבל... כמוכן בגיל הראוי והמתאים!